

УДК 316.354.4: 316.42: 37.034

DOI 10.33514/1694-7851-2025-4/3-122-130

Карасартова Ч.Ж.тарых илимдеринин кандидаты, доценттин м.а.
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

chinara.karasartova@mail.ru

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ЖАШТАРДЫН РУХАНИЙ КООПСУЗДУГУ: АБАЛЫ ЖАНА КЕЛЕЧЕГИ

Аннотация. Бул макала Кыргыз Республикасынын жаштарынын руханий коопсуздугун камсыз кылуунун абалы жана келечеги талдоого алынды. Анын актуалдуулугу жаштардын демографиялык жана стратегиялык мааниси менен аныкталат (жаштар жалпы калктын үчтөн бир бөлүгүнөн көбүрөөгүн түзөт). Изилдөөдө бул социалдык негизги топтун руханий жана баалуулуктар абалы өлкөнүн келечегин, биримдигин жана туруктуулугун түздөн-түз аныктай тургандыгы негизделет.

Макалада руханий коопсуздук инсандын, коомдун жана мамлекеттин руханий чөйрөсүн маданий мурасты, салттуу баалуулуктарды жоготууга жана тарыхый эстутумду бузууга алып келүүчү терс таасирлерден коргоо абалы катары каралат. Ички жана тышкы коркунучтардын комплекси бөлүп көрсөтүлөт, мисалы: социалдык-экономикалык көйгөйлөр (жакырчылык, жумушсуздук, миграция), алар «руханий боштукту» жаратып, жаштарды альтернативдик, анын ичинде экстремисттик идеологияларды издөөгө түртөт; диний экстремизм менен радикализм, салттуу ислам жөнүндөгү билимдин төмөндүгү жана социалдык адилетсиздиктин болгондугу менен күчөтүлөт; глобалдашуу жана санариптештирүүдөн улам келип чыккан баалуулуктар кризиси, анын ичинде керектөө маданиятынын үстөмдүгү, деструктивдүү контенттин жайылышы жана кибербуллинг.

СССР таркагандан кийинки баалуулуктар кризисинин кесепеттерин жоюу үчүн системалуу мамиленин зарылдыгына өзгөчө көңүл бурулат. Макалада руханий коопсуздукту камсыз кылуу – бул бийликтин бардык бутактары жана институттар үчүн туташ милдет экендиги, ал эффективдүү мамлекеттик стратегияларды жана программаларды иштеп чыгууну талап кылаары баса белгиленет. Жаштарды патриоттук тарбиялоо, улуттук салттарды сактоо жана алардын конструктивдүү өнүгүшү үчүн социалдык-экономикалык шарттарды түзүү боюнча конкреттүү чаралар сунушталат.

Негизги сөздөр: Руханий коопсуздук, Кыргызстандын жаштары, экстремизм, радикалдашуу, баалуулук кризиси, санариптештирүү, улуттук иденттүүлүк, патриоттук тарбия, салттуу баалуулуктар, социалдык-экономикалык коркунучтар.

Карасартова Ч.Ж.

кандидат исторических наук, и.о. доцента

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек.

chinara.karasartova@mail.ru

ДУХОВНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ МОЛОДЕЖИ КЫРГЫЗСТАНА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация. Данная статья посвящена анализу состояния и перспектив обеспечения духовной безопасности молодежи Кыргызской Республики, актуальность которого определяется ее демографическим и стратегическим значением (молодежь составляет более трети от общего числа населения). В работе обосновывается, что духовное и ценностное состояние этой ключевой социальной группы напрямую определяет будущее, единство и стабильность страны.

В статье духовную безопасность рассматриваются как состояние защищенности духовной сферы личности, общества и государства от негативного воздействия, ведущего к утрате культурного наследия, традиционных ценностей и искажению исторической памяти. Выделяется комплекс внутренних и внешних угроз, таких как, социально-экономические проблемы (бедность, безработица, миграция), создающие «духовный вакуум» и толкающие молодежь к поиску альтернативных, в том числе экстремистских, идеологий; религиозный экстремизм и радикализация, усугубляемые низким уровнем знаний о традиционном исламе и социальной несправедливостью; кризис ценностей, вызванный глобализацией и цифровизацией, включая засилье потребительской культуры, распространение деструктивного контента и кибербуллинга.

Особое внимание уделяется необходимости системного подхода для преодоления последствий ценностного кризиса после распада СССР. В статье подчеркивается, что обеспечение духовной безопасности – это сквозная задача для всех ветвей власти и институтов, требующая разработки эффективных государственных стратегий и программ. Предлагаются конкретные меры по патриотическому воспитанию, сохранению национальных традиций и созданию социально-экономических условий для конструктивного развития молодежи.

Ключевые слова: Духовная безопасность, молодежь Кыргызстана, экстремизм; радикализация, ценностный кризис, цифровизация, национальная идентичность, патриотическое воспитание, традиционные ценности, социально-экономические угрозы.

Ch.Zh. Karasartova

Candidate of Historical Sciences, Acting Associate Professor

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Bishkek.

chinara.karasartova@mail.ru

SPIRITUAL SECURITY OF YOUTH IN KYRGYZSTAN: CURRENT STATUS AND PROSPECTS

Annotation. This article is devoted to the analysis of the state and prospects for ensuring the spiritual security of youth in the Kyrgyz Republic. Its relevance is determined by the youth's demographic and strategic significance (youth accounts for more than a third of the total population). The paper substantiates that the spiritual and value-based state of this key social group directly determines the future, unity, and stability of the country.

The article views spiritual security as a state of protection of the spiritual sphere of the individual, society, and the state from negative influences that lead to the loss of cultural heritage, traditional values, and the distortion of historical memory. A complex of internal and external threats

is highlighted, including: socio-economic problems (poverty, unemployment, migration), which create a "spiritual vacuum" and push young people to search for alternative, including extremist, ideologies; religious extremism and radicalization, exacerbated by a low level of knowledge about traditional Islam and social injustice; and the crisis of values caused by globalization and digitalization, including the dominance of consumer culture, the spread of destructive content, and cyberbullying.

Special attention is paid to the necessity of a systemic approach to overcoming the consequences of the value crisis following the collapse of the USSR. The article emphasizes that ensuring spiritual security is a cross-cutting task for all branches of government and institutions, requiring the development of effective state strategies and programs. Specific measures are proposed for patriotic education, the preservation of national traditions, and the creation of socio-economic conditions for the constructive development of youth.

Keywords: Spiritual Security; Youth of Kyrgyzstan; Extremism; Radicalization; Value Crisis; Digitalization; National Identity; Patriotic Education; Traditional Values; Socio-Economic Threats.

Биздин өлкөдө Кыргыз Республикасынын «Жаштар жөнүндө» Мыйзамына ылайык, жаштардын катарына республиканын 14 жаштан 35 жашка чейинки жарандары жана жарандыгы жок адамдар кирет. 2023-жылдын башындагы баалоо боюнча, Кыргыз Республикасынын 14-35 жаштагы туруктуу калкынын саны 2 миллион 439 миң адамды, же жалпы калктын 35 пайызын түздү. Ошол эле учурда, жаштардын эң жогорку үлүшү Бишкек жана Ош шаарларына, ал эми эң төмөнкүсү – Чүй жана Баткен облустарына туура келет. Кыргызстандын калкынын (жалпы санынын үчтөн биринен көбү) мындай көрсөткүчүнөн улам, бул топ калктын олуттуу бөлүгүн түзөт деп тыянак чыгарууга болот, ал болжол менен 2,4–2,6 миллион адам деп бааланат [6].

Бул болсо, ушул топтун руханий жана баалуулук абалы өлкөнүн келечегин, анын туруктуулугун жана өнүгүүсүн түздөн-түз аныктайт дегенди билдирет.

1. Жаштар – башкы адамдык, демек, руханий ресурс. Алардын энергиясын жана баалуулуктарын конструктивдүү нукка багыттоо социалдык-экономикалык жана саясий өнүгүү үчүн өтө маанилүү.

2. Жаштар жаш курагына, турмуштук тажрыйбасынын жетишсиздигине, социалдык-экономикалык көйгөйлөргө (жумушсуздук, миграция, жакырчылык) жана «руханий вакуумга» (СССРдин таркашынан жана баалуулук парадигмасынын өзгөрүшүнөн кийин) байланыштуу деструктивдүү таасирлерге карата эң аялуу коомдук катмар болуп саналат. «Бүгүнкү күндө жаштар терең руханий кризиске туш болууда, ага көптөгөн факторлор себеп болууда: тез технологиялык прогресс, ааламдашуу, коомдун коммерциялашуусу жана адеп-ахлактык багыттардын бүдөмүк болушу менен шартталган. Маалыматка каныккан чындык шартында көптөгөн жаштар жашоонун маңызын жана ички бүтүндүгүн жоготууда, бул өз кезегинде салттуу баалуулуктардын жоголушуна алып келет» [1, 230-б.].

3. Мындан тышкары, **экстремизм жана радикалдашуу** менен байланышкан коркунучтар бар. Балким, бул, руханий коопсуздук менен түздөн-түз байланышкан эң курч көйгөй. Кыргызстан мусулман калкы басымдуулук кылган светтик мамлекет катары ар кандай диний идеялык-саясий агымдардын таасири астында турат. Светтик жана диний билимдин жетишсиз деңгээли, ошондой эле жашоого канааттанбоо жана социалдык адилетсиздик сыяктуу көрүнүштөр радикалдуу идеологиялардын өлкөгө киришине ыңгайлуу шарт түзөт.

Кыргызстандык жаштардын тыюу салынган диний уюмдардын ишмердүүлүгүнө тартылышы, ошондой эле чет өлкөлөрдөгү согуштук аракеттерге катышуусу байкалууда, бул болсо руханий коопсуздуктун бузулушунун түздөн-түз кесепети болуп саналат. Салттуу ислам жөнүндөгү билимдин начардыгы жаштарды жалдоо жана диний догмаларды бурмалап чечмелөө үчүн оңой бутага айландырып жатат.

4. Ошондой эле баалуулуктар кризиси байкалууда. Ааламдашуу жана массалык маданияттын, ошондой эле маалыматтык технологиялардын активдүү кириши улуттук иденттүүлүккө жана салттуу руханий-адеп-ахлактык баалуулуктарга олуттуу чакырыктарды жаратууда. Керектөө маданиятынын үстөмдүгү (көбүнчө батыш же башка баалуулуктар менен) салттуу адеп-ахлактык негиздердин, үй-бүлөлүк баалуулуктардын бузулушуна жана коомдун атомизациясына (бөлүп-жарылышына) алып келиши мүмкүн.

5. Социалдык тармактар аркылуу фейк жаңылыктардын, деструктивдүү контенттин (зомбулукту, суицидди пропагандалоо) жана кибербуллингдин жайылышы жаш муундун психикалык жана руханий-адеп-ахлактык саламаттыгына терс таасирин тийгизет.

6. Руханий коопсуздук Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугунун ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Коомдун бөлүнүшү, улуттар аралык жана диний карама-каршылыктардын өсүшү, ошондой эле жаштардын мамлекеттен четтөөсү (жаштар чечим кабыл алуу процесстеринен четте калганын сезгенде) өлкөнүн биримдигине жана туруктуулугуна түздөн-түз коркунуч келтирет. Кыргызстандын тажрыйбасы көрсөткөндөй, жаштар көп учурда массалык нааразылык акцияларынын жана башаламандыктардын негизги кыймылдаткыч күчү катары чыгышат. Алардын руханий туруктуулугун жана коомдун турмушуна конструктивдүү катышуусун камсыз кылуу социалдык-саясий курчутуулардын алдын алуу чарасы болуп саналат.

Бул теманы изилдөө жаштардын баалуулук дүйнөсүнүн чыныгы абалын аныктоого, аялуу топторду бөлүп көрсөтүүгө, коркунучтардын негизги булактарын аныктоого жана эң негизгиси, жарандык патриотизмди, толеранттуулукту жана жаштардын деструктивдүү таасирлерге туруктуулугун калыптандырууга багытталган натыйжалуу мамлекеттик стратегияларды жана программаларды (билим берүү, жаштар саясаты жана диний ишмердүүлүк чөйрөсүндө) иштеп чыгууга мүмкүндүк берет.

Кыргызстандын жаштарынын руханий коопсуздугунун көйгөйлөрүн жана деструктивдүү идеологияларга каршы аракеттенүүнү изилдөөнүн булактары катары Кыргыз Республикасынын мыйзам актылары, ченемдик-укуктук документтери, Конституциясы, Президенттин Жарлыктары, Жогорку Кеңештин жана Өкмөттүн токтомдору, ошондой эле каралып жаткан проблематика боюнча илимий изилдөөлөр эсептелет.

Кыргызстандагы жаштардын руханий коопсуздугуна байланыштуу көйгөйлөрдү философия, социология, тарых, культурология жана дин таануу тармагындагы окумуштуулар изилдеп келишет.

Кыргызстандын социалдык-гуманитардык илимдеринде улуттук иденттүүлүк маселелери каралууда. Бул теманын социологиялык аспектин атайын иштеп чыгууга С.Камчыбекованын «Жарандык иденттүүлүктүн социологиялык аспектидеги абалы жана келечеги» аттуу диссертациясы арналган. Жалпысынан, улуттук иденттүүлүк, улуттук аң-сезим, кыргыз элинин этникалык иденттүүлүгү маселелерине кайрылган окумуштуулардын катарына Ж.Жунушалиев, А.Асанканов, А.Жусупбеков, З.Курманов, С.Абдрасулов, Ж.Урманбетова, А.Бугазов, А.Токтосунова, А.Элебаева, политолог Ж.Жоробеков, К.Исаев,

С.Нурова, Р.Б. Салморбекова, Н.А.Омуралиев, Н. Меңдибаев, М.Амердинова, Г.Горборукова, К.Молдобаев, Т.Шаршембиева, Б.Малтабаров, С.Сыргабаев, Б.Кошбакова ж.б. кирет.

«Кыргыз Республикасындагы диний коопсуздук» изилдөөсүнүн авторлору Э. Насритдинов, Н. Эсенаманова диний коопсуздук тармагындагы тобокелдиктерди жана коркунучтарды кеңири талдоо үчүн политологиялык, социологиялык жана антропологиялык методдордун интеграциясына негизделген көп аспекттүү ыкманы колдонушкан. Политологиялык ыкманы колдонуу диний факторлордун мамлекеттик саясатка жана эл аралык мамилелерге тийгизген таасирин баалоого мүмкүндүк берет. Өз кезегинде социологиялык методдор, диний процесстерди коомдун кабыл алуусун жана алардын үй-бүлө, билим берүү жана жергиликтүү өз алдынча башкарууну камтыган социалдык институттарга таасирин түшүнүүнү камсыз кылат. Антропологиялык изилдөөлөр диний каада-салттарды, ырым-жырымдарды жана жөрөлгөлөрдү изилдөөгө багытталган, бул болсо маданий контекстти жана аймактык өзгөчөлүктөрдү талдоо үчүн абдан маанилүү. Мындай комплекстүү талдоо диний чыңалууну азайтууга жана радикалдашуунун алдын алууга багытталган стратегияларды иштеп чыгуу үчүн өтө маанилүү.

Ата мекендик философ Ж.Кедейбаева өзүнүн «Кыргызстандагы руханий коопсуздук көйгөйлөрү» аттуу макаласында руханий коопсуздук түшүнүгүнө аныктама берет [4, 66-б.]. О. Козубаев, Т. Эргешова сыяктуу окумуштуулардын эмгектеринде Кыргызстанда улуттук коопсуздукту камсыз кылуу, анын ичинде руханий-адептик мурастарды, салттуу нормаларды, коомдук турмуштун императивдерин коргоо маселелери чагылдырылган. Авторлор руханий жана адеп-ахлактык коопсуздукту коргоо коомго тарыхый калыптанган ченемдердин чегинде анын этикалык тартиптин маанилүү параметрлерин сактоого мүмкүндүк берет деп ырасташат. Алардын салттуу ченемдердин чегинен чыгуусу коомду түзүүчү руханий жана адеп-ахлактык негиздердин бузулушунан улам бүтүндөй системанын ыдырашына алып келет.

Жалпысынан Кыргызстандын шартында изилденип жаткан проблеманын тарыхнамасы жалпы социалдык-философиялык изилдөөлөрдөн диний экстремизмдин коркунучтарын жана ааламдашуунун таасиринин тар чөйрөсүндө талдоо жүргүзүүгө өтүүнү чагылдырат.

Жогоруда айтылгандарга байланыштуу, биз Кыргызстандын руханий жашоо чөйрөсүндөгү улуттук кызыкчылыктары салттуу адеп-ахлактуулуктун, патриотизмдин жана гуманизмдин идеалдарын ырастоодо, көп кылымдык элдик салттарды өнүктүрүүдө турат деген мурунку авторлордун пикирине кошулабыз.

Бул макалада биз Кыргыз Республикасынын жаштарынын руханий коопсуздугун камсыз кылуунун абалын жана келечегин карадык.

Кайсы убакта болбосун, жаштардын руханий коопсуздугу, башкача айтканда, алар кандай баалуулуктарга тарбияланып, коомдо болуп, кандай китептерди окуп, кандай билимге ээ болуп, жан дүйнөсүнө сиңип жатканы коомчулукту түйшөлткөн маселелердин бири болуп келген. Азыркы коомдо ошол эле чакырыктар калууда: рухий коопсуздук үчүн шарттарды түзүү.

Бүгүнкү күндө Кыргызстанда «руханий коопсуздук» түшүнүгү ченемдик-укуктук документтерде жок, көбүнчө жөн гана руханий баалуулуктар жөнүндө сөз болот. Илимде да «руханий коопсуздук» терминин бирдиктүү аныктамасы жок, буга байланыштуу ар кандай илимдердин өкүлдөрү аны ар кандайча чечмелешет.

Кеңири таралган чечмелөөлөрдүн бири – бул азыркы мезгилдеги россиялык изилдөөчү С.Ю. Рыбаков сунуштаган аныктама: «руханий коопсуздук деп жеке адамдын, коомдун жана

мамлекеттин жашоо үчүн маанилүү болгон кызыкчылыктарынын руханий чөйрөдөгү тышкы жана ички коркунучтардан корголгон абалы түшүнүлөт» [5, 64-б.].

Автордун пикирине макул болуу менен бирге, биз аныктаманы кеңири карадык: «*жеке* адамдын, коомдун жана мамлекеттин руханий чөйрөсүнүн маданий мурастын, салттуу баалуулуктардын жоголушуна, тарыхый эс-тутумдун, адеп-ахлактык идеалдардын бурмаланышына жана руханий бүтүндүккө жана өнүгүүгө коркунуч туудурган башка терс кесепеттерге алып келиши мүмкүн болгон терс таасирден корголгон абалы» [3, 69-б.].

Сунушталган аныктамадан көрүнүп тургандай, ал коомдун жашоо-турмушунун социалдык, маданий, саясий, диний, идеологиялык жана башка көптөгөн тармактарына тиешелүү.

Башкача айтканда, руханий коопсуздук маселеси – бул, биринчи кезекте, мамлекеттин бар болуусу жөнүндөгү маселе, б.а., бар болуу же болбоо. Ошондуктан, руханий коопсуздуктун негизги милдети – коомдун жашоо-турмушунун моралдык, адеп-ахлактык, идеологиялык жана маданий салттуу баалуулуктарын коргоо болуп саналат.

Тилекке каршы, руханий баалуулуктардын девальвациясы азыркы учурда бир катар себептерден улам өтө курч болууда. Биринчиден, интернеттин жана социалдык медианын өнүгүшү көптөгөн маалыматтардын, анын ичинде экстремисттик жана деструктивдүү идеялардын жеткиликтүүлүгүн камсыз кылат. Жаштар, айрыкча тармактын активдүү колдонуучулары, бул идеялардын таасирине дуушар болушу мүмкүн.

Экинчиден, миграциялык процесстер маданий көп түрдүүлүккө жана улуттук өзгөчөлүктү сактоонун жаңы чакырыктарына алып келет. Маданияттардын кесилишинде жашаган жаштар өзүн-өзү идентификациялоодо кыйынчылыктарга кыйынчылыктарга туш болуп, радикалдашууга көбүрөөк дуушар болушу мүмкүн.

Үчүнчүдөн, социалдык-экономикалык көйгөйлөр, социалдык нааразычылык, жумушсуздук да олуттуу мааниге ээ, анткени алар жаштарды альтернативалуу, анын ичинде экстремисттик идеологияларды издөөгө түртүшү мүмкүн.

Социомаданий чакырыктар менен катар, Кыргызстан олуттуу социалдык-экономикалык көйгөйлөргө да туш болууда. Жумушсуздук, социалдык теңсиздик жана экономикалык туруксуздук коомдо чыңалууну жаратат. Жаштар жакшы жашоону издөө максатында миграцияга кетүүгө аргасыз болушууда, бул өлкөнүн демографиялык абалына жана социомаданий ландшафтына таасирин тийгизет. Албетте, жаштар үчүн миграция жана чет өлкөдө иштөө кризистик кырдаалдан чыгуунун жолу, өз көйгөйлөрүн чечүү үчүн каражат табуу мүмкүнчүлүгү.

Ошол эле учурда, эмгек миграциясы төмөнкүдөй кесепеттерге алып келиши мүмкүн: биринчиден, өлкөнүн экономикасы мигранттардын акча которууларына көз каранды болуп калышы мүмкүн, бул аны тышкы факторлордун алдында алсыз кылат. Экинчиден, мигранттардын узак убакыт жок болушу мекен менен болгон байланыштын жоголушуна алып келиши ыктымал. Эмгек миграциясынын социалдык терс кесепеттерин, мисалы, өлкөдөгү демографиялык абалды, үй-бүлө ичиндеги мамилелердин бузулушун, улуттук ысалттардын, иденттүүлүктүн үзгүлтүксүздүгүн сактоо көйгөйлөрүн эске албай коюуга болбойт.

Бүгүнкү күндө руханий коопсуздук түшүнүгү коомдун саясий жана социалдык турмушунда аз колдонулат. Узак убакыттар бою коом таануучуларды кызыктырган эмес, ошондуктан коомдун түшүнүгүндө ал динге байланыштуу түшүнүк катары кабыл алынып, экинчи планда тургандыктан анча маанилүү эмес нерсе катары кабылданып келген.

Бирок азыркы учурда, руханий жана маданий кризистерге байланыштуу руханий факторлорго болгон кызыгуу өсүүдө, бул биринчи кезекте жаштардын арасында патриотизмдин азайгандыгынан, туура эмес адеп-ахлактын, жүрүм-турумдун жана ажырашуулардын көбөйгөндүгүнөн, элдин тарыхы менен салттарынын унутулуп бараткандагынан, калктын билиминин жана интеллектуалдык дараметинин төмөндөшүнөн, ошондой эле коомго түздөн-түз терс таасирин тийгизип жаткан дагы көптөгөн нерселерден көрүнүп турат.

Тилекке каршы, массалык аң-сезимде элдин салттуу маданиятына мүнөздүү болгон адеп-ахлактык (моралдык) нормалардын бузулуу процесси жүрүп жатат. Салттуу үй-бүлөлүк баалуулуктардын девальвацияланышы, архаикалык гендердик мамилелерди пропагандалоо, формалдуу динчилдиктин, ажырашуулардын, социалдык жетимдиктин, азыркы маданияттын жана коомдук турмуштун көптөгөн тармактарында адеп-ахлактык багыттардын жоголушу, коомдук адеп-ахлактын алсырашы байкалууда. Прагматизм, индивидуализм, жеке пайдага жана кызыкчылыкка умтулуу барган сайын кеңири жайылууда.

XX кылымдын 90-жылдарынан бери Кыргызстандын коомдук-саясий жана социалдык-экономикалык турмушу кескин трансформацияланды.

СССР кулагандан кийин, коммунисттик идеологиядан баш тартуудан жана саясий-экономикалык өнүгүү векторунун өзгөрүшүнөн кийин, салттуу руханий адеп-ахлактык баалуулуктарды муундар аралык үзгүлтүксүз улантуу процесси бузулган. Бирок, бул үзгүлтүксүздүк толугу менен жоголду дегенди билдирбейт, «албетте, адамзаттын өткөндөгү чоң турмуштук тажрыйбасы коомдук эс-тутумда сакталып, руханий мурас түрүндө бизге жетти. Руханий мурасты коомдогу бардык эс-тутумдардын кенчи деп атаса болот» [2, 209-б.].

Мындан тышкары, муундан-муунга өтүп келе жаткан негизги руханий жана адеп-ахлактык баалуулуктар нарксызданып, ал терең баалуулук кризисинин себеби болгон. Бул кризистин кесепеттери азырынча толук жоюла элек, коомду руханий жана адеп-ахлактык жактан калыбына келтирүү процесси уланып жатат.

Акыркы жылдардагы эл аралык туруксуздуктун, саясий, экономикалык жана руханий-адептик мүнөздөгү чакырыктардын шартында кыргыз коомун, биринчи кезекте өсүп келе жаткан муундарды салттуу руханий-адептик баалуулуктарга таянуу менен бириктирүү жана консолидациялоо маанилүү болуп турат.

Жаштардын турмушка болгон көз карашы глобалдык тренддердин, санариптик технологиялардын жана тез социалдык өзгөрүүлөрдүн таасири астында калыптанууда. Аларга индивидуализм сыяктуу дүйнө таанымы мүнөздүү, алар өзүн-өзү ишке ашырууга, көз карандысыздыкка жана тандоо эркиндигине умтулушууда. Жаштарды алардын замандаштарынын эрдигинин мисалдары менен тарбиялоо кыйын болуп калды. Жаштар маалыматты сынчыл талдоого талдоого жакын келишет, кырдаалды талдап, өз алдынча тыянак чыгара алышат жана аларга айтылгандарды дайыма эле ишенич менен кабыл ала беришпейт. Алар ар кандай маданияттарга, диндерге жана баалуулуктарга көбүрөөк ачык. Интернет жана социалдык тармактар алардын жашоосунун ажырагыс бөлүгү.

Демек, дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндөгүдөй эле Кыргызстанда да коомдун, биринчи кезекте азыркы жаштардын жашоосуна таасир этүүчү олуттуу фактор болуп *коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүн санариптештирүү* саналат. Бул процесс өнүгүү үчүн олуттуу потенциалды алып жүргөнү менен, ошол эле учурда белгилүү бир чакырыктар жана карама-каршылыктар менен коштолуп жатат.

1990-жылдары сунуш кылынган Уильям Страус менен Нил Хоудун «Муундар концепциясы» муундардын алмашуусу циклдик түрдө болорун, ар бир муун ошол эле 20 жылдык мезгилде төрөлгөн адамдарды камтый турганын ырастайт.

Бул теорияга ылайык, бир муундагы адамдардын айырмачылыктарына карабастан, карьера, үй-бүлө жана билим берүү сыяктуу жашоонун маанилүү аспектиери боюнча жалпы мүнөздөмөлөрү жана окшош көз караштары бар. Ал эми, кыргыз элдик даанышмандыгында 50 жылда бир муун алмашат деп айтылат.

Бул теорияга ылайык, бир муундун адамдары айырмачылыктарына карабастан, алардын мансап, үй-бүлө, билим алуу сыяктуу жашоонун маанилүү аспектиери боюнча жалпы мүнөздөмөлөрү жана окшош көз караштары бар. Ал эми кыргыздын элдик даанышмандыгы боюнча 50 жылда эл жаңырат деп белгиленет.

Теория беш муунду бөлүп көрсөтөт: *бумерлер* (1946-1964-жылдар); *X мууну* (1965-1980-жылдар); *Y мууну* (миллениалдар) (1981-1996-жылдар); *Z мууну* (зуммерлер) (1997-2010-жылдар); *Альфа мууну* (2010-жылдан азыркыга чейинкилер) [7].

Кыргызстандын жаш мууну же «Z муунунун» өкүлдөрү деп аталган муун, 2000-жылдары төрөлгөндөр – бул интернет жана социалдык тармактар доорунда өскөн санариптик абorigендер. Алар тез өзгөрүүлөр, глобалдашуу жана санариптик технологиялар доорунда жашашат.

Азыркы жаштардын салттуу баалуулуктарды кабыл алуусу ата-энелеринин муундарынан олуттуу айырмаланат, алардын ишенимдери рационалдуураак. Ошол эле учурда, жаштар бир тектүү эмес, алардын ичинде ар кандай баалуулуктар системасында жана кызыкчылыктарда өскөн ар кандай катмарлар бар.

Технологиялык революциялар адамдын өзүн-өзү аңдоосуна, коом менен өз ара аракеттенүү ыкмаларына таасир этет. Санариптик технологияларды колдонуунун өсүшүнүн таасири астында коомдун аң-сезиминде да, күнүмдүк турмушта да зор өзгөрүүлөр болуп жатат.

Салттуу баалуулуктар толугу менен маанисин жоготту деп айтууга болбойт. Көптөгөн жаштар салттуу көз караштарды жана баалуулуктарды карманууну улантууда, айрыкча үй-бүлө, балдарды тарбиялоо, улуулар менен болгон мамилелерде.

Бирок, материалдык жыргалчылык, карьера, жеке эркиндик жаштар үчүн көбүнчө артыкчылыктуу болуп, үй-бүлөлүк байланыштар, динчилдик жана коомго кызмат кылуу сыяктуу салттуу баалуулуктарды экинчи планга жылдырууда. Жаштар үчүн материалдык жыргалчылык, карьера жана жеке эркиндик көбүнчө үй-бүлөлүк байланыштар, динчилдик жана коомго кызмат кылуу сыяктуу салттуу баалуулуктарды экинчи планга жылдырып, артыкчылыктуу тандоого айланууду.

Ошентип, **руханий коопсуздук** – бул жеке адамдын, коомдун жана мамлекеттин руханий чөйрөсүн маданий мурастын, салттуу баалуулуктардын жоголушуна, тарыхый эстутумдун бурмаланышына, адеп-ахлактык идеалдардын өзгөрүшүнө алып келе турган жана руханий бүтүндүккө, өнүгүүгө коркунуч туудурган башка терс кесепеттерге алып келиши мүмкүн болгон терс таасирлерден корголгон абалы. Руханий коопсуздуктун маанилүү элементи – бул өз өлкөсүнө, анын маданиятына, салттарына, тарыхына, тилине болгон сүйүүгө негизделген патриотизм сезимин калыптандыруу, ошондой эле өз өлкөсү, анын жетишкендиктери үчүн сыймыктануу жана анын жыргалчылыгына умтулуу сезимин камтыйт.

Жаштардын руханий коопсуздугунун көйгөйлөрүн чечүү бийликтин бардык бутактарынын, үй-бүлөнүн, билим берүү системасынын жана ЖМКнын комплекстүү

мамилесин жана биргелешкен аракеттерин талап кылат, анткени ал коомдун биримдигин камсыз кылууда, салттуу баалуулуктарды, ишенимдерди жана жашоонун маңызын сактоодо чечүүчү ролду ойнойт.

Бүгүнкү күндө жаштардын руханий коопсуздугуна терс таасирин тийгизип жаткан чакырыктар жана коркунучтар интернетти, социалдык тармактарды кыянаттык түрдө пайдалануу менен байланыштуу, алар экстремисттик жана деструктивдүү идеяларды пропагандалоо максатында колдонулат. Ар кандай деструктивдүү идеологиялардын таасири иденттүүлүктү жоготууга, өз элинин тарыхын жана салттарын унутууга, өз маданиятына кайдыгер болууга – б.а. маңкуртчулукка, коомдун руханий жакырлануусуна алып келет.

Социалдык-экономикалык көйгөйлөр, социалдык канааттанбоо жана жумушсуздук жаштарды альтернативдик идеологияларды, анын ичинде экстремисттик идеологияларды издөөгө түртүшү мүмкүн. Жаштардын аргасыз миграциясы бир жагынан, маданий ар түрдүүлүккө алып келсе, экинчи жагынан, ал улуттук иденттүүлүктү сактап калуу үчүн жаңы чакырыктарды жаратат.

Руханий коопсуздукту камсыз кылуу үчүн төмөнкүлөр зарыл: жаштарды патриоттук сезимге тарбиялоо системасын өнүктүрүү, анын ичинде билим берүү программаларын, маданий иш-чараларды жана үй-бүлө менен иштөөнү камтуу, патриоттук тарбиялоого багытталган жаштар уюмдарынын ишмердүүлүгүн колдоо жана стимулдаштыруу, ошондой эле жаштардын өлкөнүн коомдук турмушуна катышуусу үчүн шарттарды түзүү.

Салттуу баалуулуктарды сактап калуу үчүн элдин маданий мурасын, салттарын жана тарыхын, тилин кеңири жайылтуу, улуттук иденттүүлүктү жана жарандык жоопкерчиликти калыптандырууга багытталган билим берүү системасын өнүктүрүү зарыл.

Салттуу баалуулуктарды жана сергек жашоо образын жайылткан жаштар үчүн сапаттуу жана кызыктуу онлайн контентти түзүңүз. Интернетте кыйратуучу маалыматтын жана идеялардын жайылышына каршы күрөш. Интернетте жаштар үчүн сапаттуу жана кызыктуу контентти түзүү аркылуу, салттуу баалуулуктарды жана сергек жашоо образын жайылтуу керек. Интернеттеги деструктивдүү маалыматтын жана идеялардын жайылышына каршы аракеттенүү зарыл.

Социалдык-экономикалык жактан алганда, жаштар үчүн жумуш орундарын түзүү, республиканын чакан шаарларын өнүктүрүү, жаштардын ишкердигин колдоо жана башка социалдык чаралар, анын ичинде үй-бүлө жана нике институтун колдоо зарыл.

Руханий коопсуздук Кыргызстан коомунун бардык бийлик бутактарынын жана институттарынын кечиктирилгиз милдети деп эсептөө керек. Бул чараларды ишке ашыруу жаштардын руханий коопсуздугун камсыз кылууга, коомдун биримдигин бекемдөөгө, салттуу баалуулуктарды, ишенимдерди жана жашоонун маңызын сактоого, ошондой эле Кыргызстандын туруктуу өнүгүүсү үчүн шарттарды түзүүгө мүмкүндүк берет.

Колдонулган адабияттар:

1. Абдылдаева А.Т. Духовно-нравственное воспитание молодежи в контексте современного образования. Вестник КГУ им.И.Арабаева, 2024, № 4/3, с.223-231
2. Акматалиев А.Т., Эркебаев Э. М., Коканова Н.Ж. Руханий мурастын коомдук жашоого тийгизген таасири. Вестник КГУ им.И.Арабаева, 2022, № 2, с. 206-210
3. Кедейбаева Ж. Проблемы духовной безопасности в Кыргызстане // Национальная ассоциация ученых (НАУ), № 6(33), 2017. – С.66-67.
4. Духовная безопасность молодежи в современном Кыргыз стане в контексте противодействия деструктивным и экстре мистским идеологиям/ Н.Курбанова, Е.

Нусубалиева, Ч.Карасартова, А.Бекбоева, К. Мурзахалилов. – Б.: 2025. – 224 с. Рыбаков, С. Ю. Духовная безопасность личности, общества и государства как ценностное измерение российской экономики: монография С. Ю. Рыбаков [под редакцией Н.В.Родионовой.] – М: ЮНИТИ-ДАНА. – 2012. – С.64

5. Международный день молодежи: цифры и факты.
<https://stat.gov.kg/ru/news/mezhdunarodnyj-den-molodez-hi-cifry-i-fakty/>
6. Теория поколений Штрауса – Хау / <https://enjoy-camp.ru/blog/pokolenie-alfa#:~:text=%D0%9F%D0%BE>]

Рецензент: тарых илимдеринин доктору, профессор Курбанова Н.У.
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети